

Puuliikide tundmine ja kasutamine Eesti rahvakultuuris

Vaimse kultuuripärandi tööleht. Loodusõpetus

Rolf Saarna, Lüllemäe Põhikool

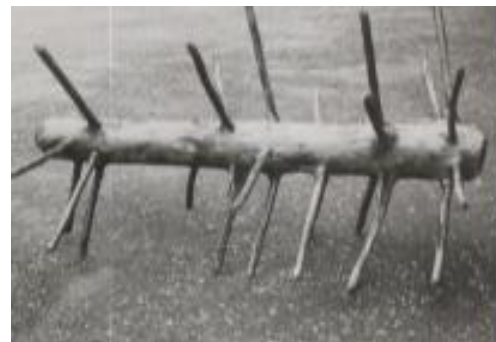
Sissejuhatus

Koos teiste soome-ugri rahvastega kuuluvad eestlased Kirde-Euroopa metsavööndi põliskasukate hulka. Meie kaugete esivanemate peamise elukeskkonna moodustasid mets ning seda läbivad või selles paiknevad veekogud. Mets on taimekooslus, kus peamise rinde moodustavad puud. Eestis on palju eriilmelisi metsi ning metsatüüpe on looduses sageli raske määrata. Metsi võib liigitada näiteks selle järgi, milline on metsas valdav puuliik. Eestlaste elu ning maailmatunnetust vormisid puud, olles neile sõbraks ja abiks. Puud andsid peavarju ja sooja, andsid valdava osa tööriistadest, relvadest ja tarbeesemetest, varjasid vaenlaste eest, aitasid keeta ja küpsetada toitu. Selline eluviis tingis eestlaste väga head teadmised puudest ning nende kasutamisevõimalustest.

Kas teadsid?

- ◆ Veel 19. sajandi lõpul septses talumees enamiku enda tarbevarast ise valmis.
- ◆ Eesti keele sõnavarasse kuuluv sõna *puu* on ühine kogu uurali keelkonnale.
- ◆ Balti keeltest tulenev sõna *mänd* tõrjus välja läänemeresoome keelse sõna *pedajas*.

- ◆ Perekonnanimede panekul 19. sajandi algul kuulusid puude nimetused kõige populaarsemate perekonnanimede hulka Kask, Kõiv, Kaasik, Mänd, Pedak, Pedajas, Pettai.
- ◆ Mänd on kogu Põhja-Euroopa metsavööndi eelistatuim ehituspuidu oma vaigurikka, oksteta, sirge, tiheda ja kuiva süüga.
- ◆ Noored sirged kuused olid kõikjal oma kerguse tõttu eelistatud rehavarrepuuks.
- ◆ Oma kõvade, reeglipäraselt paigutatud okste- ja tugevate, järsu nurga all käänduvate juureharudega on kuusk olnud üks peamisi puid, mille loodusvorme rahvapärases tehnikas osavasti ära on kasutatud.

Kuuselatvväke. EPM 772 E 405, Eesti Põllumajandusmuuseum.

<http://www.muis.ee/museaalview/1239098>

Märksõnad, mõisted

Vaimne kultuuripärand: põlvest põlve edasi antud teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegu.

Puu: hästi välja kujunenud varrega (tüvega) puittaim, mis võib saavutada suured mõõtmed.

Puutöö: puust erinevate tarbe- ja ilusesemete valmistamine.

Tulioks: tihedalt puu ligidal üles kasvanud oks, mis vaigusena ulatub sügavale puu sisse. Samuti võib selleks olla mõni muu ebatavaliselt tüve sisse kasvanud oks.

Foto: Olev Mihkelmaa,
15.09.2011, Läänlane.
<http://www.laanlane.ee/article/fotod-suitsu-i%C3%B5el-lasti-vette-lootsikud>

Suurematel jõgedel olid tarvitusel kerged haavapuust vened kumerate laialipainutatud külgedega. Need olid üsna liikuvad, manööverdamisvõimelised ja hea kandejõuga veesõidukid. Fotol on Matsalus vette lastud kolm lootsikut ehk ruubat, mis valmisid Keskkonnaameti projekti raames.

Rahanapp.
ERM A 132:2 Sangaste, Eesti
Rahva Muuseum.
<http://www.erm.ee/et/Avasta/Kihelkonnad/Sangaste-kihelkond>

Rahanapp on kasetohust, pealelukatava puukaanega. See on kodus tehtud ja seda tarvitati raha hoidmiseks.

RMK saepalkide
kvaliteedistandard. 2010.
Riigimetsa Majandamise Keskuse
koduleht.
http://rmk.ee/files/Palkide_standard_21.05.2010_piltidega.pdf

Tulioks männil. Ehituspalgil ei tohtinud olla sees „tulioksa“, mis oleks võinud põhjustada tulekahju. Arvati, et tulioksaga majja lööb pikne või et palk läheb ise põlema.

Viisud.
EPM4292/abE2373/ab, Eesti
Põllumajandusmuuseum.
<http://www.muis.ee/museaalvieu/1230290>

Noorte lõhmuste (pärn) õhuke painduv koor aga oli kõrvuti pajukoorega tavaline viisupunumise materjal. Just lõhmusekoore rohke kasutamise tõttu hävitati hulgaliselt noori puid, mistõttu pärnade arv metsades tõsiselt kahanes.

lõhmus

pirid

tõrv

mesipuu

äke

miiliauk

mähk

kasetoht

tõkat

märss

vene

Õpiväljundid

Ülesande edukalt läbinud õpilane:

- ◆ teab ning oskab määrata peamisi Eestis kasvavaid puuliike;
- ◆ tunneb erinevate puudega seotud rahvapärимust;
- ◆ teab peamisi Eestis kasvavaid metsataimi;
- ◆ teab, kuidas kasutatakse metsataimi rahvameditsiinis.

Seos loodusõpetuse ainekavaga

Seostub 6. klassi loodusõpetuse teemaga „Mets elukeskkonnana“. Õpitakse tundma Eesti metsakoosluste tuntumaid taimeliike. Töölehte saab kohandada ka 8. klassi bioloogia tunniks, mille teemaks on õis- ja paljasseemne- taimed ning nende taimede tähtsus looduses ning inimese elus.

Soovitused õpetajale

Puuliikide määramisel peaks võimalusel kasutama päris puuliikide näidiseid. Näidiseid võib ise metsast otsida või külastada metsamuuseumi. Õppetunde võib läbi viia ka metsas, dendropargis või arboreetumis. Vajadusel võib asendada praktilise töö slaidikavaga. Teemaga tutvumiseks ning ohtrate näidete leidmiseks peaks lugema Ants Viirese raamatut „Puud ja inimesed“ (2000). Võimekamatele õpilastele saab referaadi asemel pakkuda töövormiks uurimustööd.

Referaadi hindamisel pöörata vormistuse kõrval rohkem tähelepanu sisule ning informatsiooni mitmekülgusele. Õpilased võivad koostada referaadi põhjal ettekande ning seda klassi ees esitada. Seega saaksid õpilased kaks hinnet: referaadi või uurimustöö eest ning ettekande eest.

Viited

- ◆ 50 Eesti tavalisemat pargipuud ja põõsast. Keskkonnaamet.
http://www.keskkonnaamet.ee/public/50_tavalisemat_pargipuud_ja_-_poosast_200dpi.pdf
- ◆ Daniel, O. (2001). *Mets ja metsandus Eestis*. Tartu: Ilmamaa.
- ◆ Eesti Entsüklopeedia.
<http://entsyklopeedia.ee/>
- ◆ Eesti pärismaised puud.
http://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_p%C3%A4rismaised_puud
- ◆ Eesti taimed.
<http://bio.edu.ee/taimed/>
- ◆ *HERBA: Historistlik Eesti Rahvameditsiini Botaaniline Andmebaas*. (2008). Koost. R. Sõukand, R. Kalle. Võrguteavik. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
<http://herba.folklore.ee/>
- ◆ Viires, A. (2000). *Puud ja inimesed*. Tartu: Ilmamaa.

Kooliaste: põhikooli II aste

Ainetundide arv: 3-4

Materjalid, töövahendid:

erinevate puuliikide näidised, internetiühendusega arvuti, kirjutusvahendid.

Õpikeskkond: klassiruum, võimalusel dendropark, arboreetum või mets.

Ülesande kirjeldus

Töölehe täitmiseks võib planeerida 3-4 tundi sõltuvalt sellest, kas võetakse ette väljasõit loodusesse või saab kasutada puuliikide näidised. Õpilased peaksid enne referaadi teema valimist ja materjali otsimist tundma erinevaid puuliike, nendega seotud rahvapärismust ja nende kasutusalasid. Milliseid tarbeesemeid valmistati kindlatest puudest, mida väärtuslikku puud veel andsid? Seejärel koguvad õpilased referaadi jaoks infot, sh pildimaterjali. Õpilased koostavad referaadi ja kannavad selle tunnis ette.

Sissejuhatus (esimene tund)

Alustada küsimustega: „Mis on tulioks ja miks on see teadmine tänapäeval oluline?“, „Milliseid puude kasutamise seotud rahvatarkusi te veel teate?“, „Kas te teate, mida tähendavad järgmised mõisted: *pedajas, pird, tõrv, mesipuu, äke, miiliauk, mähk, kasetoht, tõkat, märss, vene?*“. Küsimused on mõeldud õpilaste motiveerimiseks ning huvi tekitamiseks. Järgnevalt alustatakse puuliikide õppimisega ekskursioonil või klassiruumis.

Uurimine ja teema tundmaõppimine (esimene ja teine tund)

1. Õpilased õpivad erinevaid puuliike ning nendega seotud rahvapärismust tundma ekskursioonil dendropargis, arboretumis, metsas või klassiruumis. Liikide õppimisel on väga oluline roll õpetajal, kes teab erinevaid määramistunnuseid ning kasutusvaldkondi. Oluline infoallikas on seejuures Ants Viirese raamat „Puud ja inimesed“ (2000). Võimalused, kuidas tundi läbi viia:

- ◆ piltidega slaidiesitlus liikidest ning näidismaterjal;
- ◆ retk dendroparki või arboretumisse. Võimalusel võib minna ka metsa, kuid seal ei pruugi kõiki liike olemas olla;
- ◆ sissejuhatavas tunnis kasutada külalisesinejana spetsialisti abi.

Infoallikad: Ants Viires „Puud ja inimesed“, õpetaja loeng, internetist: Eesti taimed, Eesti pärismaised puud.

2. Õpilased otsivad iseseisvalt arvutiklassis või raamatukogus informatsiooni ja kavandavad töö sisu, mida kontrollib õpetaja. Võimalusel külastatakse muuseumi (nt Eesti Rahva Muuseum). Infoallikad: Ants Viires „Puud ja inimesed“, „Eesti taimed“ (<http://bio.edu.ee/taimed>), „Historistlik Eesti rahvameditsiini botaaniline andmebaas“ (<http://herba.folklore.ee>), 50 tavalisemat pargipuud ja pöösast, Eesti pärismaised puud.

3. Õpilased vormistavad ja esitavad referaadi. Referaatide teemad võiksid olla seotud vaimse kultuuripärandiga, valida võib näiteks järgmistest seast:

- ◆ „Mänd ja selle kasutamine Eesti rahvakultuuris“ (võib kasutada ka teisi puuliike, uurimustöö tuleks teha ühest kindlast liigist);
- ◆ „Metsa roll Eesti rahvakultuuris“ (võib anda üldise ülevaate);
- ◆ „Metsa kasutamine ja majandamine Eesti rahvakultuuris“ (arhitektuuris, majanduses, meditsiinis);
- ◆ „Eesti talurahva puutööriistad ja töövõtted“ (tarbe- või ilusesemed, arhitektuur, spetsiaalsed töövõtted, tööriistade muutumine ajas);
- ◆ „Metsaga kaasnevad uskumused ja ended Eesti rahvakultuuris“ (võib võrrelda erinevaid geograafilisi piirkondi);
- ◆ „Puuliikide kasutamine Eesti rahvameditsiinis“ (uskumused ning ravivõtted);
- ◆ „Traditsioonilise metsamajandamise mõju keskkonnale“ (säästliku majandamise ilmingud läbi aegade, erinevad meetmed metsade ning puuliikide kaitseks).

Väljund, lahendus

Õpilased koostavad referaadi või uurimustöö puudest ja metsast Eesti rahvakultuuris.

Hindamine

- ◆ võib kasutada kujundlikku hindamist ning referaadi sisu hindamist;
- ◆ hinnata võib ka referaadi põhjal tehtud ettekannet.